

УДК 070.000.32(=161.2)''1945/1990''(043.5)

В. А. Ковпак

ЕТНОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ: ФОРМУВАННЯ ЗАСОБАМИ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ (НА ПРИКЛАДІ КНИГИ М. ХЕЙФЕЦА "УКРАЇНСЬКІ СИЛЮЕТИ" ВИДАВНИЦТВА "СУЧАСНІСТЬ")

У статті проаналізовано особливості реалізації елементів етнокультурної компетенції в продукуванні смислів концепту "ідеї нації", зокрема смислу "національний герой", на прикладі книги М. Хейфеца "Українські силюети" видавництва "Сучасність" у післявоєнний період.

Ключові слова: етнокультурна компетенція, смисл, документно-інформаційна комунікаційна система, прецедентний феномен, символ, архетип.

I. Вступ

Продуцентом і носієм "історичної пам'яті" та, найголовніше, так званої "інформаційної пам'яті" є засоби масової комунікації, що презентують картини світу своєї нації, своєї епохи. Одним з основоположних формантів націотворчого дискурсу є книговидавництво, книгорозповсюдження, що як культурну стратегію усвідомлювали ще М. Грушевський, М. Драгоманов, П. Куліш та ін. Місія українських видавництв, особливо тих, які функціонували за кордоном у повоєнні роки, не вичерпувалася утилітарним контекстом – вони були інтегральними центрами, елементом інформаційно-комунікаційної діяльності, зокрема документним комунікаційним каналом, функції якого полягали в збереженні документованої соціальної пам'яті в контексті культурної спадщини суспільства, забезпеченні громадського використання документальної соціальної пам'яті; фіксуванні та збереженні в часі творчих досягнень членів суспільства, поширенні в соціокультурному просторі актуальних смислів, ідеологічних орієнтирів і позиціонуванні представницького або престижного потенціалу каналу. Тож книжкова комунікація реалізується в таких соціально-комунікаційних інститутах, як: архіви, бібліографічні служби, бібліотеки, видавництва та друкарні, книжкова торгівля, реферативні служби, що формують документно-інформаційну комунікаційну систему (ДІКС) [1].

У науковому дискурсі виділяють два рівні документної комунікації: первинно-документний (представлений у галузі бібліотечної, архівної, музейної діяльності), вторинно-документний (представлений у галузі бібліографічної діяльності). Серед комунікаційно-інформаційних бар'єрів учені виділяють технічний (полягає в недоступності потрібних документів для реципієнта); психологічний (полягає в нерозумінні реципієнтом сенсу документа); соціальний (цензура як специфічний бар'єр саме документної комунікації); просторовий (географічний) (віддалення

джерела й одержувача інформації один від одного в просторі); часовий (історичний) (розділення джерела й одержувача інформації в часі); державно-політичний (гальмує процес формування єдиного світового інформаційного простору внаслідок існування на планеті понад півтори сотні незалежних держав, які розділені кордонами, мають різні політичні режими, законодавства та по-різному регулюють інформаційну діяльність); режимний (обмежує доступ до інформації, що містить, наприклад, державну таємницю або має конфіденційний характер); відомчий та бюрократичний (зумовлений розгалуженою ієрархічною структурою системи керування й самоврядування); економічний (пов'язаний з відсутністю або дефіцитом фінансових коштів для виробництва, передавання, споживання інформації); семантичний (термінологічний) (унаслідок різного тлумачення різними людьми слів, термінів, символів); мовний (зумовлений незнанням або слабким знанням мов); ідеологічний (виникає між окремими людьми або соціальними групами внаслідок наявності в них різних систем поглядів на навколишню дійсність, різного віросповідання тощо).

Але більше перспектив позбутися певних бар'єрів і досягти високого рівня комунікаційної компетентності та комунікаційної ефективності після Другої світової війни, як було зазначено вище, було в еміграційній громаді.

Так, найвідомішими українськими видавництвами на американському континенті, що функціонували в другій половині ХХ ст. і публікували самвидавні твори, були "Смоленскіп" (Балтімор), "Пролог" (Нью-Йорк), у Європі – видавництво "Сучасність" (Мюнхен). Результатом їх співпраці та дисидентського руху в Україні 1960–1980-х рр. стали унікальні публікації самвидаву, що транслиували смисли-орієнтири [2, с. 62].

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації елементів етнокультурної компетенції в продукуванні смислів концепту "ідеї нації", зокрема смислу "національний герой",

на прикладі книги М. Хейфеца “Українські силюети” видавництва “Сучасність” у післявоєнний період. Для реалізації мети треба виконати такі завдання: 1) охарактеризувати українське закордонне видавництво “Сучасність” як складову документно-інформаційної комунікаційної системи; 2) висвітлити особливості видання про українських політв’язнів – книги спогадів М. Хейфеца “Українські силюети”; 3) проаналізувати елементи етнокультурної компетенції в продукуванні смислу “національний герой”, зокрема символи, архетипи, міфологеми тощо, що становили “картину світу” націотворчого дисидентського руху.

III. Результати

Видавництво “Сучасність” функціонувало як продовження видавництва “Пролог”. З 1968 р. у ньому з’явилося понад 60 книг з літератури, мистецтва, політики тощо. Серед авторів і редакторів – відомі публіцисти, громадські діячі, зокрема Е. Андієвська, І. Бакало, В. Барка, В. Вовк, Я. Гніздовський, О. Ізарський, А. Камінський, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, Р. Купчинський, Ю. Лавріненко, І. Лисяк-Рудницький, І. Майстренко, Є. Маланюк, Б. Нижанківський, В. Попович, М. Прокоп, Б. Рубчак, О. Семененко, Ф. Сільницький, Ю. Соловій, Ю. Тарнавський, Ю. Шерех, А. Шифрін та ін. Видавання заборонених в УРСР книг (М. Бажана, М. Скрипника та ін.), творів діячів українського та російського опору (П. Григоренка, І. Калинця, В. Мороза, М. Руденка, І. Світличного, В. Симоненка, Г. Снегірьова, В. Стуса, Т. Ходорович), україномовних перекладів світової літератури (Б. Бойчука, В. Бургардта, В. Вовк, С. Гординського, І. Кошелівця, В. Лесича, Б. Олександрова, О. Соловей, Ю. Тарнавського) стало інформаційно-комунікаційною стратегією цього видавництва.

У 1984 р. видавництво “Сучасність” видало книгу спогадів М. Хейфеца “Українські силюети”, яка відкрила читачам “картину світу” українських політв’язнів крізь призму світогляду історика, письменника, учасника єврейського правозахисного руху, політв’язня радянських тюрем і концтаборів (1974–1980 рр.), автора передмови до закордонного видання віршів (самвидаву) майбутнього Нобелівського лауреата Йосифа Бродського. Наприкінці 1990-х рр., жодного разу не побувавши в Україні, автор розповідав: “Я займався народниками і народовольцями. І тоді я вперше виявив, що всі народники і народовольці починалися тут, в Україні. І як історик я раптом побачив незвичайно талановитих людей, купу талановитих людей, блискуче талановитих людей. І мене зацікавила країна, з якої ці талановиті люди походять. Я раптом відкрив, що це країна завбільшки з Францією, я побачив, що населення її – приблизно, як у Франції, а рівень культури і рівень впливу у світовій історії абсолютно непорівнянний із такою країною, як

Франція. Можна було подумати, що народ не талановитий – але я ж бачив, що народ дуже талановитий, по цих людях, яких я вивчав. Тут я зрозумів трагедію цього народу, який був штучно обмежений у своєму розвитку історичними умовами. І звичайно, мене цей народ і ця країна зацікавили” [3].

У середині 1960-х рр. дослідник історії революційного народництва й народовольства, учасник поширення самвидавної літератури отримав вирок – 4 роки ув’язнення та 2 роки заслання. “І саме за ґратами та колючим дротом брежнєвських концтаборів він близько знайомиться та сходиться з найкращими, за його словами, людьми тогочасної України – дисидентами-шістдесятниками, їхніми молодшими однодумцями й послідовниками та колишніми вояками УПА” [3].

Серед “націоналістів усіх мастей” “стихийний дисидент” виокремлював серед українців найбільшу кількість тих, які, за його словами, були теоретично підкованою групою націоналістів, людьми, які виробили загальне розуміння національного питання.

Розділи книги присвячено творцям українських смислів: “Василь Стус – в українській поезії тепер більшого нема”, “В’ячеслав Чорновіл – зеківський генерал”, “Микола Руденко”, “Святі старики з України”, “Бандерівські сини”, “Зорян Попадюк – дисидент без страху і закиду”, “Василь Овсієнко – мученик ГУ-Лагу”. Таким чином, автор наповнює змістом поняття “національний герой”, “свобода”, користуючись системою знань, що зумовлює всі види діяльності представників етносу, зокрема й комунікативну, тобто елементами етнокультурної компетенції – етнокультурними стереотипами, етнонімами, прецедентними феноменами, символами, міфологемами, архетипами тощо [4]. Тобто всі імена українців, яким присвячено розділи книги спогадів, є прецедентними феноменами національного рівня прецедентності (типами прецедентних феноменів вважають ім’я) (у цьому випадку – концептуальне індивідуальне ім’я відомої людини, персонажа твору, артефакту, тобто, як зазначає В. Красних [5, с. 63], “пов’язане з широковідомим текстом або із прецедентною ситуацією”). У когнітивній базі етносвідомості значний інформаційний асоціативний масив, акумульований прецедентними феноменами, зближує їх із символами етнічної культури, що повною мірою стосується імен табірних ув’язнених українців-шістдесятників.

Так, перший розділ – данина й табірній дружбі, й інтелектуальному та моральному авторитетові В. Стуса, взірцеві вільного від колоніальної провінційності українцю-європейцю, але, передусім, це визнання місця Поета в українській культурі ХХ ст.

Гіркою іронією сповнено смислово інтерпретацію внутрішньої свободи українця як ключового смислу ідеї української нації че-

рез термін ув'язнення: “Головним доказом людської добірності представників цієї нації стали в устах юного українця їх величезні терміни ув'язнення... Хорошій людині радянська влада мало не дасть. А найбільші терміни в зонах маємо ми, українці, – це вимовлялося скромно, але з добре відчутною причаєною гордістю. Найменше з наших, лише п'ять років, дали Стусові... [за словами Зоряна Попадюка. – В.]. Він ніби вибачався перед лєнінградцем, що ось в українця – і такий непристойно малий термін” [6, с. 5].

У цьому контексті розвінчується міф радянської преси про заслання як легке покарання: «Треба було власними боками пройти через заслання, щоб збагнути: термін заслання – справжній термін, цілком реальна репресія (а от у зоні мені сказали: “У західній пресі наші строки публікують, включаючи заслання. Може, є в цьому сенс?” – малюся на увазі, що термін, який включає заслання, – це певний пропагандивний трюк, певна махінація, хоч, видно, й корисна)» [6, с. 6], і паралельно через інструменти національної міфології наповнювалося змістом поняття “національний герой” – національними прецедентними феноменами в контексті опису “зеківської зони ЖХ 385/3–5” – зони героїв: “Коли природною смертю здохне зона черниць, зона Юлія Данієля й Валерія Ронкіна, Едуарда Кузнєцова й Марка Димшиця, Володимира Осіпова і Юрія Галанскова, Вячеслава Чорновола й Дмитра Квєцька, Сороки й Підгородецького, Айрікяна і Зоґрабяна! І раптом... раптом на зону, що вмирала, привезли нового зека” [6, с. 7]. Ішлося про нового національного героя – Василя Стуса (автор свідомо наголошує на нетиповому стереотипі доби шістдесятників: українець=зек (політв'язень)=національний герой). Розповідь про численні підстави, сексотів-“інформаторів”, вплив дезінформації, виснажливі хвороби тільки підсилювали аксіологічні конотації стосовно постаті поета: «...такий прегарний Василь – біблійний пророк, що у вічі викриває неправедних володарів і суддів словом наївно-праведного гніву... Василь створений так, що він не може говорити неправди, навіть якщо це йому вигідно й може врятувати... Ні, не вмів “чорнуху розкидати”» [6, с. 13]. Проте прагматичним є опис епізоду безапеляційного захисту В. Стусом конфіскованих малюнків – автопортретів, портретів товаришки – української малярки Стефанії Шабатури, коли навіть його друг С. Солдатов не розділяв такої безкомпромисності: «Це просто гетьман, який гарцює перед полками напередодні битви... Василь завжди говорив з начальством і ментівнею тоном переможця й прокурора на майбутньому Нюрнберзькому процесі, а “краснопогонники” були для нього злочинцями, про дії яких він збирає відомості, щоб потім передати судові правдиву,

хоч і небезсторонню інформацію» [6, с. 14]. Пророк, гетьман, захисник – це ті архетипні асоціації, що становлять смисл поняття “національний герой”. Цікаво, що текст дає можливість зрозуміти, які прецедентні феномени – зразки світової літератури – формували культурні особистості. Так, із інтелектуальних бесід з В. Стусом у таборі М. Хейфец згадує його саморобну підшивку “Вопросов философии”, роботи Канта, “наукову критику” Кюв'є, інтуїтивістів, філософську систему Гуссерля, юридичні умовиводи італійського юриста Беккарія, популяризатора західної філософії В. Соловйова, статті Григор'євої про східну філософію з журналу “Иностранная литература” тощо, хоча “пересічна філософська пайка нормального радянського інтелігента звичайно починається з матеріяліста Демокріта і обривається на Маркс” [6, с. 17]. Докори сумління щодо читання праць філософів Померанца й Ґуревича (“Побоювався, що вони – люди... зденаціоналізовані. Не зрозуміють, чим живе національна свідомість. Розуміють. Об'єктивні” [6, с. 17]) розвиваються тільки з усвідомленням їх громадянської позиції, оскільки “в наш час універсальність здавався йому головною небезпекою, що загрожує існуванню його народу” [6, с. 17]. Літературний смак і концептуалізм було сформовано завдяки іншим прецедентним феноменам у галузі літератури: творчості А. Камю, романам Г. Гессе, творам М. Рільке (в тому числі – в перекладах М. Бажана).

Цікавим протиставленням є прецедентні феномени, висвітлені автором книги, які, наче розвінчення їхнього статусу “національний герой”, хоча й суб'єктивного, викликають несприйняття “зеків” попри свій визнаний статус у Радянському Союзі: “Признаюся: маю автоматичне упередження до діячів української культури, які заслужили кремлівське визнання. Це не означає, що не визнаю існування чесних і мужніх майстрів у сучасному українському мистецтві. Просто їх, здається, не мали б перекладати російською мовою й широко вшановувати (як, аналогічно, справжніх майстрів російської радянської прози не перекладають українською мовою). Тому імена уславлених на весь Радянський Союз Тичини, Рильського, Бажана, Ле, Рибакі й навіть Гончара (як на мій смак, найпристойнішого з усіх) викликали в мене стійке неприйняття. Та я лише вперто крутив шиєю, для мене імена лавреатів Сталінських премій назавжди поєднані з запахом улєсливого холуйства, фальшивої патетики – що інше могло віцїліти після чінґізахнівського погрому української культури в 30-і роки!” [6, с. 20].

Але В. Стус навіть у такому принциповому питанні, як наповнення змістом поняття “національний герой”, пріоритетною вважав номінацію “національний”, тому в дискусіях про П. Тичину (в інших публікаціях В. Стус

назва П. Тичину “феноменом доби”, що виконує “поетичні функції”) він “не розтинав” “музику як труп”, засвідчував його геніальність як поета, майстра із унікальним відчуттям звуку, “творця нових гармоній у поетичній мові, ... яких налічують одиниці в історії будь-якого народу” [6, с. 23], хоча, за словами М. Хейфеца, “наше покоління звикло розглядати Павла Тичину як балаганну ляльку, бовванчика для київських та кремлівських прийнят, манекена для звань, орденів і медалів...” [6, с. 34]. Незважаючи на стереотипи, “Стус хотів його воскресити для України” [6, с. 34]. Загалом публіцист підтверджує важливість для поета підтримати того, чиє покликання – презентувати українську культуру, тому він з глибокою повагою цитував нові рядки М. Вінграновського, “хоч Вінграновський тим часом діставав ласощі з кремлівської таці, а Василь сьорбав табірну січку без олії” [6, с. 72]; І. Дзюбу він назвав “величезним талантом у літературознавстві”, «а говорилося ж це вже після ренеґатства, після того, як Дзюба зрікся друзів, однокласців. Зреченням Дзюба купив “свободу”, а Стус, який учинив у сто разів менше радянських “правопорушень”, ніж колишній товариш, пішов на каторгу й на Колиму на вісім років» [6, с. 72].

У такому дискурсі публіцист говорить про можливий «комплекс неповноцінності гнобленої нації, її інстинктивне прагнення до самозбереження, до звільнення від гіпнози чужої культури, бажання непомірними й необґрунтованими похвалами своєму народові вибити – “клин клином” – комплекс національної приниженості, що вкорінився в душі народу. Багато хто з націоналістів у зоні виявилися саме такими – повторюю, це природно, такі вони повсюди в світі, – але Василь Стус таким не був. У ньому вже пробивалося те спокійне чуття живої дійсності, що характеричне для народу, який видужує від лихоліття» [6, с. 56].

Така окреслена позиція, такі смисли були надзвичайно стратегічними в книзі спогадів, надрукованій за океаном, особлива їх цінність полягала в репрезентації їх автором у дискурсивному розрізі. Так, численні “покуси” – арешти українських націонал-демократів 1965, 1972, 1974, 1977 рр. тощо – публіцист називав “картою у великій політичній грі партійних босів”, а доля українців у зоні стала малозначним побічним ефектом у черговому турі боротьби за імперську владу.

М. Хейфец, аналізуючи картину світу української нації крізь призму “мужніх, незламних українців в зоні, проте все-таки переможених”, визначив центр їхнього світовідчуття – національний біль – і проводить паралель у контексті українсько-єврейського питання з “національним спокоєм” євреїв: “Поразка в національній битві утворювала довкола українців поле трагедії, поле під-

вищеної чутливості до всього, що торкалося національного нерва душі. І моє спокійне ставлення до власних національних справ сприймалося Стусом як байдужість до них, отже, як духовна вада... Євреї в зоні почували себе переможцями – військовополоненими, захопленими в бою ворожою армією, яка вже зазнала поразки. Ізраїль не просто існував (що само по собі також було нашою перемогою): ще важливіше для радянського зека-єврея було те, що він кожного місяця бив і бив радянську імперію” [6, с. 25]. Серед неформальних показників когнітивного моделювання ідеї нації в попередніх публікаціях пропонували враховувати державне управління [7, с. 28], що текстово реалізується через директиви, постанови тощо. Проте в книзі М. Хейфеца знаходимо саме підтвердження необхідності врахування такого показника в контексті формування смислів у державі “начальниками – українцями в імперії”, наприклад, П. Шелестом, В. Щербицьким, які є речниками інтересів свого народу, як капітан Квіслінґ – норвежців (за порівнянням В. Мороза в одному з ефірів радіо “Свобода”) [6, с. 40], проте КДБ для них так само сплітало “зашморґ з життів Стуса, Пронюка, Світличних, Калинців, Плахотнюка та багатьох інших. Натислися якісь потаємні важелі” [6, с. 43]. Так само підтвердження значущості такого показника когнітивного моделювання ідеї нації, як засоби масової комунікації, особливо для національного руху в зоні, став згаданий епізод про вимушене розкаяння Романа Семенюка, “бандерівського розвідника”, та його лист до газети управління МВС про марність і безглуздість утечі, засуджений “ветеранами табору”: “Купити життя ціною лицемірного виступу в пресі здавалося їм майже злочином (це не зрозуміло на Заході, де я все це пишу, і навіть здається наївним, але таке в дисидентському середовищі Російської імперії ставлення до слова, та ще й Громадського!)” [6, с. 65].

Так, спостерігаємо, як радянська влада демонструє чітке усвідомлення чинників формування смислів радянських, імперських – державне управління (реалізація державної політики радянськими інструментами українцями серед управлінського апарату: завжди й усюди колоніальна адміністрація будувалася з використанням “ревних служак із поневолених народів”) і засоби масової інформації (поширення в пресі “диверсійних” матеріалів з метою ослаблення українського національного духу).

Смисл “національний герой” становить ідеологема “українофілі”, про що читач дізнається з переповідання діалогу автора з В. Стусом, у якому поет критично замислюється над рухом в Україні, абсурдним за своєю суттю: «Нас називали українофілами. Чому українці – українофілі? Можна бути

українцем і українофобом, це сполучне, але саме поняття “українофіл” стосовно до людини, яка не має вибору, любити чи не любити, бо вона належить до українського народу, – мені здається безглуздя... У Франції немає франкофілів, у Англії – англофілів, тільки серед слов’ян з’явилися русофіли, українофіли... Вони зняли вершки нашого руху» [6, с. 27].

Концептуальним є спогад публіциста й про причину арешту Ірини Калинець за “кримінальний” образ Одиссея в її поезіях, що, на думку КДБ, був прямою алюзією до В. Чорновола, оскільки цикл був написаний у 1967–1968 рр., коли він відбував свій перший тоді вже з трьох строків, таким чином опоненти ідеї української нації самі знаходили архетипні корені табірних “українофілів”.

Справжній символ – елемент картини світу й чинник формування смислів ідеї нації – М. Хейфец згадує в епізоді про голодування українських політ’язнів за В. Стуса біля “куща Сороки”, який містить у номінації прецедентний феномен – прізвище легендарного керівника загальноукраїнського молодечого руху Миколи Сороки, що мав “бандерівський стандарт” – 25 років – на місці його смерті зеки-українці посадили троянди як живий монумент загиблого братові.

І в цій табірній атмосфері особливо показовою метафорою на аксіологічному рівні є наголошення на європейськості духу й поведінки: «розмах слов’янської душі обмежувався рамкою європейської традиції, стриманої у формі, упорядкованої у вислові, бо вибух пристрастей набагато потужніший, коли “вибухівка” нагромаджена у товстостінній “камері” внутрішньої стриманості» [6, с. 67].

Справжнім символом “покося 1965 р.” став виступ київських правозахисників-публіцистів на мітингу на оборону заарештованих товаришів, влаштованому в київському кінотеатрі “Україна” під час трансляції кінострічки “Тіні забутих предків” (С. Параджанов), який згадує М. Хейфец. Автор переповідає несподіваний виступ В. Стуса, що звертався до всіх народів: “Учора схопили українців – завтра прийде ваша черга. Досвід історії вчить усіх, тому помагайте боронити українців, цим ви виступите не лише за діло правди, але й захистите своє власне завтра, свою свободу. Від імені українців я вам обіцяю: якщо завтра наші кати кинуться на вас, ми станемо на боротьбу поруч з вами, як сьогодні ми боремося, рятуючи наших братів. Чесні люди всіх народів, що живуть нині на землі України, повинні згуртуватися для спільної оборони своїх мучеників” [6, с. 70].

Близькість споріднених дисидентських душ публіцист показав через згадку карикатури в сатиричному київському журналі “Перець”: хижий вовк із українським тризубом іде під руку із позначеною зіркою Дави-

да лисицею; у таборі жартували: “Це Стус під ручку з Хейфецом”.

Книга містить розділи, присвячені табірним інтелектуалам – прецедентним феноменам доби, епохи, чиї імена становили етнокультурну компетенцію діаспори та свідомого українства, а головне – були частиною соціальної міфології як елемента смислу поняття “національний герой”, “свобода”.

Розділ, присвячений В. Чорноволу – “зеківському генералу”, розкриває асоціативний компонент смислового потенціалу “національного героя” – статус політзeka, що означало тотальне повстання проти “режиму” й, разом з тим, за словами М. Хейфеца, забезпечувало багатство інформації: можливість робити огляд газет і журналів, працювати в місцевих читальнях, слухати новини радіо. «Чорновіл, хазяїн камери ПКТ, якій належало мати репродуктор, записував усі новини і тут таки диктував їх у коридор – усім камерам (коли В’ячеслава також почали тягати по карцерах, до суміжної камери КПТ пішов Владімір Осіпов і дуже чітко виконував обов’язки “хазяїна новин”») [6, с. 80]. “Мотор мордовських зон”, “хазяїн новин”, “зеківський генерал”, “літописець “статусних” акцій” – метафоричний рівень репрезентації смислу поняття “національний герой=тип національного ватажка”, що відображає політико-ідеологічний дискурс; порівняння з М. Ганді, Дж. Неру, Дж. Кеніатою – аксіологічний рівень. “Тарасовим комплексом” (з алюзією на Тараса Бульбу) назвав М. Хейфец нерозважливу самовідданість, невраховану сміливість і В. Стуса, і В. Чорновола. У цьому контексті “табірний спецкор” проартикулював критичну оцінку в системі резистанських заходів В. Чорновола, зокрема ним ініційовані “передбелградські голодівки”, як “марнування зеківського здоров’я – того капіталу, який мав би придатися для майбутньої боротьби з ворогом” [6, с. 85], і, що цікаво, натомість наголошував на їх значущості та виправданості як інформаційного приводу для засобів масової інформації, особливо емігрантської й західної преси, коли, “відбившись від радіопересилачів, повертається в радянську імперію у вигляді досить докладного повідомлення. Тоді голодівка – політична зброя, за допомогою якої пробуджується народна свідомість, і вона, як кожна акція суспільного значення, безумовно, має політичне значення. Скажімо, повідомлення про початок статусного страйку наперед передали в дисидентський центр (я це знав, бо сам брав участь у передачі інформації по одному з таборових нелегальних каналів), тому й адміністрація злісно пояснювала: “Своєю акцією ви завдали більше шкоди радянській державі, ніж злочинними діями на волі, за які дістали строки”. Але передавати на волю інформацію про кожна

з передбелградських голодівок протесту було просто неможливо!» [6, с. 86].

Написання коротких юридичних есеїв про “нову” конституцію були формою його боротьби. Журналіст і публіцист за природою, людина, створена для писання несвітглядних праць стратегічного значення – щоденних, повсякчасних політичних репортажів – таким у публіцистичному дискурсі “Українських силюетів” постає феномен національного поборника за ґратами, що й у звільненій Україні бачив себе редактором опозиційної газети: «Відірваний у зоні від своєї дитини – “Українського вісника”, він, як бурундук, що опинився в клітці, безглуздо й затято крутив колесо заяв (видимість, ніби мчиш уперед, а зупинився, обдивився – а ти на тому самому місці, де вскочив у колесо). Але що робити, коли заяви – єдиний жанр, дозволений військовополоненому дисидентіві-журналістові» [6, с. 88].

Маркерами конструювання національного самоототожнення в публіцистичному осмисленні також став згаданий епізод з діалогу з В. Чорноволом про “наше золото в Ермітажі” – лінгвопрагматичне означення “наше” розтлумачували як прикраси з Чортотлика, Куль-Оби та інших скитських могил, а “ми – нащадки скитів” [6, с. 95]. Такий самий архетипний сюжет прослідковується в описі хрещення дисидента, підґрунтям якого стала не стільки віра, скільки дотик до національної традиції, святині наших дідів. На шляхетності В. Чорновола наголошено в таких рядках: “Таким борцям, як Чорновіл, вороги уявляються Лицарями Імперії, а не просто бандитами з погромницьких команд” [6, с. 88], тоді як “кадебісти почувалися хірургами суспільства, які безжалісно відсікають заражений сегмент легені від здорової тканини, щоб зупинити поширення націоналістичного віруса через кров” [6, с. 88].

Розглянуто детально з позиції реалізації етнокультурної компетенції у продукуванні смислів концепту “ідеї нації” тільки перші два розділи книги, проте наступні, присвячені М. Руденку, З. Попадюку, В. Овсієнку та ін. – “політикам зони”, “бандерівським синам”, “святим старикам з України”, – є концептуальним продовженням публіцистичного корпусу книги спогадів. Так, С. Грабовський у проекті “День” (“Україна Incognita”) наголосив, що така книга повинна стати складовою обов’язкових курсів історії та літератури в школах і вишах, але для цього треба докласти чималих зусиль усім, кому не байдужа доля України й українців – як не була вона ніколи байдужою Василеві Стусу [3].

У межах проекту “Зустрічі” І. Славінська в розмові з Л. Фінбергом (головним редактором видавництва “Дух і Літера”, директором Центру юдаїки НУ “Києво-Могилянська академія”) про “архітекторів порозуміння” з покоління шістдесятників на Громадському радіо так само згадувала цю публіцистичну

книгу спогадів у контексті розвіювання стратегій радянської влади щодо подання історії міжнародних відносин як історії конфліктів. За словами Л. Фінберга, альтернативою радянським концепціям прозвучали тексти, висловлювання й життя дисидентів. «І попри те, що радянська влада робила все для того, щоб пересварити дисидентів, навіть в тюрмах та таборах – солідарність цих людей, по великому рахунку “велетнів духу”, виявилася набагато сильнішою. В цьому сенсі, безумовно, українсько-єврейські взаємини в таборах і тюрмах визначили в значній мірі те, що відбувалося далі» [8].

Він згадував М. Хейфеца як першу людину поза межею української культури, хто розповів про генерала В. Чорновола, передбачаючи його велике політичне майбутнє, презентував абсолютно блискучі тексти про свої зустрічі зі В. Стусом. “Книга стала сигналом для світу про великих українців та українсько-єврейське порозуміння чи солідарність, яка повстала в таборах та тюрмах” [8].

IV. Висновки

Так, у післявоєнний період видавництво “Сучасність” відкрило українській діаспорі феномен “українського національного героя за ґратами” в книзі політв’язня М. Хейфеца для формування етнокультурної компетенції української нації (в умовах еміграції на материковій Україні) публіцистичними засобами з метою відтворення колективної національної пам’яті. Перспективним напрямом є дослідження документно-інформаційної комунікаційної системи української діаспори як частини єдиного інформаційно-комунікаційного простору української нації, основні засади якого сформувала українська еміграційна громада в післявоєнний період.

Список використаної літератури

1. Парафійник Н. Документно-інформаційні комунікації : навч. посіб. / Н. Парафійник. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т “Харк. авіац. ін-т”, 2010. – 57 с.
2. Наумова О. Публікації творів самвидаву в українських видавництвах за межами СРСР (на матеріалах фонду наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка) / О. Наумова // Вісник Львівського ун-ту. Серія книгозн., бібліот. та інф. технол. – 2014. – Вип. 8. – С. 62–75.
3. Грабовський С. “Підризна література”. Михайло Хейфец: “Стус не міг би залишитися поетом, якби він не жив так, як він жив” [Електронний ресурс] / С. Грабовський // День. – Режим доступу: <http://ncognita.day.kiev.ua/pidrivna-literatura-mixail-xejfec.html>.
4. Селіванова О. Основи теорії мовної комунікації / О. Селіванова. – Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
5. Красных В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других еди-

- ниц и в коммуникации / В. Красных, Д. Гудков, И. Захаренко, Д. Багаева // Вестник МГУ. Серия 9. Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.
6. Хейфец М. Українські силуети / М. Хейфец. – Мюнхен : Сучасність, 1984. – 240 с.
7. Ковпак В. Смысловый зміст ідеї нації: теоретичний аспект когнітивного моделювання / В. Ковпак // Sharing the Results of Research towards Closer Global Cooperation among Scientists: Results of the 7 International Conference: Collection of Research Papers (March 17, 2016) / Responsible editors: M. Prykhodko, S. Tonkykh, A. Mintz – Montreal, Canada: Published by Accent Graphics Communications, 2016. – P. 27–30.
8. Леонід Фінберг – про архітекторів порозуміння (Інтерв'ю Ірини Славінської) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/programs/zustrichi/leonid-finberg-pro-arhitektoriv-porozuminnya>.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2016.

Ковпак В. А. Этнокультурная компетенция: формирование средствами документо-информационной коммуникационной системы (на примере книги М. Хейфеца “Украинские силуэты” издательства “Современность”)

В статье проанализированы особенности реализации элементов этнокультурной компетенции в выработке смыслов концепта “идеи нации”, в частности смысла “национальный герой”, на примере книги М. Хейфеца “Украинские силуэты” издательства “Современность” в послевоенный период.

Ключевые слова: этнокультурная компетенция, смысл, документо-информационная коммуникационная система, прецедентный феномен, символ, архетип.

Kovpak V. Ethno-Cultural Competence: Forming Means Documents and Information Communication System (on the Example of the Book M. Heifetz “Ukrainian Silhouettes” Publisher “Modernity”).

The article analyzes the features of the implementation of elements of ethno-cultural competence in the development of the sense of “the idea of the nation” concept, in particular the meaning of “national hero” by the example of the book M. Heifetz “Ukrainian silhouettes” publisher “Modernity” in the post-war period.

The mission of Ukrainian publishing houses, especially those that operate abroad in the postwar years, not exhausted utilitarian context, and served as integrated centers, part information and communication activities, including documentary communication channel, whose functions were to maintaining documented social memory in the context of cultural heritage society, ensuring public use of social documentary memory; fixing and maintaining time creative achievements of society, dissemination of sociocultural space in the actual meaning, ideological orientation and positioning prestigious representative or channel capacity. So book communication is implemented in such social and communication institutions, as archives, bibliographic services, libraries, publishing and printing, book trade, abstract services that form the document-information communication system.

Thus, the component of the system is the most famous Ukrainian publishing in the Americas, operating in the second half of the twentieth century. published and self-published works are “Torch” (Baltimore), “Prologue” (New York), in Europe – publishing “Modernity” in Munich, the Ukrainian publishing house in the UK, France, where collaboration and dissident movement in Ukraine 1960–1980s., were unique self-publishing imprint broadcast-meaning guidelines.

The article analyzes the peculiarities of ethnic and cultural elements of competence in the production of meanings of the concept “ideas of the nation”, including the meaning of “national hero”, the example of the book M. Heifetz “Ukrainian silhouettes” publishers “Modern” in the postwar period.

Chapters are devoted to Ukrainian creators of meaning, “Vasyl Stus – in Ukrainian poetry now no more”, “Vyacheslav Chornovil – general prison”, “Mykola Rudenko”, “Saints of old Ukraine”, “Bandera children”, “Star Popadyuk – dissident and accusations without fear”, “Vasil Ovseyenko – martyr of General Directorate of camps and detention facilities”. Thus, the author fills contents meaning “national hero”, meaning “freedom”, using a system of knowledge that leads to all kinds of members of the ethnic group, in particular, communicative, – elements of ethno-cultural competence – ethno-cultural stereotypes, ethnonyms, precedent phenomenon, symbols, myths, archetypes etc. That is, all the names of Ukrainians who are dedicated sections of the book of memories, are precedent phenomena precedent at the national level.

The cognitive basis of information ethnosignificant associative array, the accumulated precedent phenomena, brings them closer to the characters of ethnic culture, fully applies to the names of the camp prisoners sixties Ukrainians.

Key words: ethno-cultural competence, sense of documents and information communication system, precedent phenomenon, a symbol, an archetype.